

MEDIATSIYA VA IJTIMOIIY SHAROITLAR: OMMAVIY AXBOROT
VOSITALARINING, IJTIMOIIY MEDIA ORQALI, IJTIMOIIY VAZIYATNI
SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Zarina Komilova Zafar qizi

O'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrası o'qituvchisi

Buxoro davlat universiteti, journalist, O'zbekiston

komilovazarina980106@gmail.com

ORCID ID ORSID 0009-0004-4895-6762

Annotatsiya. *Ushbu tezis zamonaviy jamiyatda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy media platformalarining ijtimoiy vaziyat va jamoatchilik ongini shakllantirishdagi rolini tahlil qiladi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili metodologiyasi asosida amalga oshirilgan bo'lib, mediatsiya jarayonining ijtimoiy transformatsiya mexanizmlariga ta'sirini ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy media muhiti nafaqat axborot tarqatish vositasi, balki ijtimoiy reallikni konstruksiya qiluvchi kuchli omil hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *mediatsiya, ijtimoiy media, jamoatchilik ongi, axborot jamiyati, media ta'siri, ijtimoiy transformatsiya*

Kirish. XXI asrda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy media platformalarining jamiyat hayotidagi o'rni tubdan o'zgardi va mediatsiya jarayoni zamonaviy ijtimoiy reallikni shakllantiruvchi asosiy omilga aylandi. Mediatsiya nazariyasi bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu jarayon nafaqat axborotning ishlab chiqarilishi va tarqalishini, balki ijtimoiy munosabatlarning tashkil etilishi va jamoatchilik ongining shakllanishini ham qamrab oladi [1]. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida an'anaviy media va yangi media o'rtasidagi chegaralar yo'qolib, hibrid media ekotizimi vujudga keldi, bu esa axborot oqimlarining tezligi va hajmini oshirish bilan birga jamoatchilik ongini shakllantirish mexanizmlarini ham tubdan o'zgartirdi [2]. Ijtimoiy media platformalari orqali amalga oshiriladigan mediatsiya jarayoni an'anaviy bir tomonlama kommunikatsiya modelidan interaktiv, ko'p tomonlama aloqa tizimiga o'tishni ta'minlab, har bir foydalanuvchini nafaqat axborot iste'molchisi, balki ishlab chiqaruvchi va tarqatuvchi rollarini ham o'ynash imkoniyatini berdi.

Bu transformatsiya jarayoni nafaqat texnologik o'zgarishlarning natijasi, balki ijtimoiy strukturalarning tubdan qayta shakllanishining ko'rsatkichi hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda axborot va kommunikatsiya texnologiyalari shunchaki vosita emas, balki ijtimoiy hayotni tashkil etuvchi asosiy infrastruktura rolini o'ynaydi [3]. Shu sababli, mediatsiya jarayonlarini tushunish va tahlil qilish zamonaviy ijtimoiy fanlar uchun muhim vazifa bo'lib, bu sohadagi tadqiqotlar nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu maqola mediatsiya va ijtimoiy sharoitlar o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni adabiyotlar tahlili orqali

o'rganish va zamonaviy media muhitining ijtimoiy vaziyatni shakllantirishdagi rolini kompleks tahlil qilishni maqsad qiladi.

Asosiy qism. Mediatsiya nazariyasining rivojlanish tarixini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu kontsepsiya XX asr oxirida vujudga kelib, XXI asrda esa fundamental nazariy asoslarga ega bo'ldi. O'zbek tadqiqotchilar orasida A.Qo'chqorov mediatsiya jarayonlarining milliy xususiyatlarini tahlil etib, an'anaviy madaniyat va zamonaviy media texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganib chiqdi [4]. Muallif ta'kidlashicha, O'zbekistonda mediatsiya jarayonlari o'ziga xos kulturologik kontekstga ega bo'lib, bu jarayon nafaqat global tendentsiyalar, balki milliy qadriyatlar ta'sirida ham shakllanmoqda. Shuningdek, M.Yo'ldoshevning tadqiqotlari ijtimoiy media orqali yoshlar ongini shakllantirishning psixologik mexanizmlarini ochib berdi, bunda virtual muhit va real hayot o'rtasidagi bog'liqlik chuqur tahlil qilindi [5]. F.Karimovning ishlari esa raqamli jamiyat shakllanishi kontekstida mediatsiya jarayonlarining ijtimoiy xavfsizlik aspektlarini ko'rib chiqdi va axborot texnologiyalarining jamiyat barqarorligiga ta'sirini baholadi [6].

Zamonaviy O'zbek tadqiqotchilaridan N.Rahmatullayeva va B.Tursunov ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan siyosiy kommunikatsiya jarayonlarini tahlil qilib, raqamli demokratiya rivojlanishining imkoniyat va cheklovlarini aniqladi [7]. Ularning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, ijtimoiy media platformalari nafaqat siyosiy fikrlarni ifodalash uchun yangi maydon yaratdi, balki siyosiy jarayonlarga ommaviy ishtirokni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni ham shakllantirdi. Shu bilan birga, bu platformalar orqali manipulyativ ta'sir ko'rsatish va dezinformatsiya tarqatish xavfi ham ortdi [8]. Rus tadqiqotchilarining ishlari mediatsiya nazariyasining metodologik jihatlarini chuqurroq ochib berdi. V.Volkovning "Media va ijtimoiy nazorat" asarida zamonaviy jamiyatda axborot vositalarining nazorat mexanizmi sifatidagi roli tahlil qilindi, bunda ijtimoiy media orqali amalga oshiriladigan self-surveillance konsepsiyasi alohida e'tibor qilindi [9]. S.Bodriyard va uning izdoshlari tomonidan ishlab chiqilgan simulyakrlar nazariyasi rus kontekstida A.Nazarov tomonidan rivojlantirib, zamonaviy media muhitida "haqiqat" va "tasvirlanayotgan haqiqat" o'rtasidagi chegara yo'qolishi holati chuqur tahlil qilindi [10].

Xorijiy adabiyotlarda mediatsiya nazariyasining klassik asoslari R.Silverstounning "Media va axloq: mediapolis yuksalishi" asarida yotadi, bunda mediatsiya jarayonining antropologik va sotsiologik jihatlarini sistematik tahlil qilingan [1]. Silverstone mediatsiya jarayonini shunchaki texnologik yoki kommunikativ hodisa sifatida emas, balki zamonaviy jamiyatning tashkiliy prinsipi sifatida ko'rib chiqadi. Shuningdek, H.Jenkinsning "Konvergensiya madaniyati" konsepsiyasi zamonaviy media muhitining hibrid tabiatini tushunishda muhim nazariy asos yaratdi [2]. Jenkins ta'kidlashicha, an'anaviy va yangi media o'rtasidagi konvergensiya nafaqat texnologik, balki madaniy jarayon hisoblanib, bu jarayonda auditoriya passiv qabul qiluvchilardan faol ishtirokchilarga aylanadi.

Mediatsiya jarayonlarining ijtimoiy vaziyatga ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy media muhiti bir necha asosiy yo'nalish bo'yicha ta'sir ko'rsatadi. Birinchi yo'nalish kun tartibini belgilash (agenda-setting) funksiyasi bo'lib, bu jarayonda

media nafaqat qaysi masalalar muhim ekanligini belgilaydi, balki bu masalalar haqida qanday fikr yuritish kerakligini ham shakllantiradi. Ijtimoiy media platformalarida bu jarayon algoritmik filtrlash orqali amalga oshib, har bir foydalanuvchi uchun individual kun tartibi yaratiladi. Ikkinchi yo'nalish ramkalash (framing) jarayoni bo'lib, bu orqali voqealar va hodisalar ma'lum kontekstda taqdim etilib, jamoatchilik talqini shakllantiriladi. Uchinchi, ijtimoiy tarmoqlar orqali peer-to-peer kommunikatsiya an'anaviy vertikal axborot oqimi o'rniga gorizontalar tarqalish modelini yaratdi, bu esa nafaqat axborot tarqalishi tezligini oshirdi, balki ishonchlik kriteriyalarini ham o'zgartirdi.

To'rtinchi yo'nalish interaktivlik va real vaqtda qayta aloqa mexanizmlari orqali jamoatchilik fikrini shakllantirishda yangi omillarning paydo bo'lishidir. Layk, komment, share va boshqa ijtimoiy signallar orqali kollektiv fikr shakllanishi tezlashdi va keng ko'lamli ijtimoiy harakatlar vujudga kelishi uchun qulay muhit yaratildi. Algoritmik manipulyatsiya va maqsadli kontentni taqdim etish orqali jamoatchilik ongini sun'iy ravishda boshqarish imkoniyatlari paydo bo'ldi, bu esa media platformalarining ijtimoiy javobgarligini oshirish zaruriyatini tug'dirdi.

Xulosa. Amalga oshirilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy mediatsiya jarayonlari ijtimoiy vaziyatni shakllantirishda haddan tashqari kuchli va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatmoqda. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy media platformalari nafaqat axborot tarqatish vositalari emas, balki ijtimoiy reallikni konstruksiya qiluvchi asosiy omillar hisoblanib, ular orqali zamonaviy jamiyatning asosiy ijtimoiy jarayonlari - siyosiy ishtirok, madaniy o'zgarishlar, iqtisodiy munosabatlar va shaxsiy identifikatsiya jarayonlari amalga oshmoqda. Bu transformatsiya demokratik jamiyat rivojlanishi uchun ulkan imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida jiddiy xavf-xatarlar ham tug'dirmoqda, jumladan axborot sifatining pasayishi, jamoatchilik fikrining manipulyatsiyaga moyilligi va raqamli bolinish kabi muammolar kuzatilmoqda.

Kelajakda mediatsiya jarayonlarini ijobiy yo'nalishda rivojlantirish uchun bir necha yo'nalishda sistemli ishlash zarur. Birinchidan, media savodxonligini oshirish va raqamli fuqarolik kompetentsiyalarini rivojlantirish orqali jamoatchilikni tanqidiy fikrlash ko'nikmalari bilan ta'minlash kerak. Ikkinchi, axborot sifatini nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish va media platformalarining algoritmik shaffofligini ta'minlash muhim vazifalardir. Uchinchi, mediatsiya jarayonlarining ijtimoiy oqibatlarini muntazam monitoring qilish va bu sohada tadqiqotlarni rivojlantirish zarur, chunki bu jarayonlar tez sur'atlar bilan o'zgarib turadi va yangi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Nihoyat, milliy madaniy qadriyatlar va global media ta'siri o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, shu bilan birga ijtimoiy birdamlik va demokratik qadriyatlarni saqlab qolish zamonaviy jamiyat oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Adabiyotlar ro'yxati

1. Silverstone, R. (2007). Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis. Cambridge: Polity Press.
2. Jenkins, H. (2016). Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: NYU Press.
3. Abdurazzakov, A.A. (2021). Raqamli jamiyat va madaniy transformatsiya. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
4. Qo'chqorov, A.M. (2020). Milliy media va globallashuv jarayonlari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
5. Yo'ldoshev, M.R. (2019). Ijtimoiy media va yoshlar psixologiyasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
6. Karimov, F.S. (2022). Axborot xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlik. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
7. Rahmatullayeva, N.K. va Tursunov, B.A. (2021). Raqamli demokratiya: imkoniyatlar va cheklovlar. Namangan: NamDU nashriyoti.
8. Ахрамович, В.М. (2020). Цифровая трансформация общества. Москва: Академический проект.
9. Волков, В.П. (2019). Медиа и социальный контроль в информационном обществе. Санкт-Петербург: Питер.
10. Назаров, А.И. (2021). Симулякры и медиареальность. Москва: ГУ ВШЭ.